

OBITELJ I ŠKOLA U BORBI PROTIV OVISNOSTI

(Uz savjetovanje Zajednički protiv ovisnosti, Pula, 21-23. ožujka 1995.)

UVOD

U Hrvatskoj je evidentirano oko 6.000 ovisnika o ilegalnim drogama, a od toga je oko 4.500 ovisnika o heroinu. Prisutan je i veliki broj tzv. rekreativnih (tjednih) konzumenata droge - oko 35.000, dok je oko 100.000 osoba barem jednom probalo neku od ilegalnih droga. (Sakoman, 1995).

Navedene brojke same po sebi ukazuju na vrlo teško stanje. No razlog za još veću zabrinutost je u činjenici da prema procjenama jedan ovisnik stvori još 4 do 5 novih ovisnika. Nadalje, drogu počinju sve više uživati sve mlađi, čime donja dobna granica ovisnika o ilegalnim drogama postaje sve niža. Procjenjuje se da u svijetu oko 85 milijuna ljudi uživa droge, a samo u Europi oko 16 milijuna, no te brojke su u porastu, kako u svijetu tako i u nas. Prema tome govorimo o procesu opseg čijih budućih posljedica ne možemo predvidjeti s obzirom na njegov negativan trend, budući da je riječ o jednom karcinomnom procesu u društvu.

Sve spomenuto upućuje na potrebu što hitnijeg i zajedničkog djelovanja unutar društva da bi se sadašnje uznemirujuće stanje koliko toliko ublažilo. Da li će u tome svoju ulogu uspješno ispuniti policija, pravosuđe, zdravstvo, socijalna skrb, školski sustav, vjerske institucije, mediji, a nadasve obitelj, ovisi isključivo o nama samima, o našem osjećaju odgovornosti koji moramo preuzeti ili se pomiriti s neizvjesnošću mogućih posljedica kako za sadašnje tako i za buduće naraštaje.

UZROCI OVISNOSTI

Brojni su autori sa svojih stajališta pokušali dati objašnjenje postojanja pojave zlorabe droga i ovisnosti. Iako se pojave ovisnosti bilježe još u starom vijeku te o njima pišu Hipokrat, Teofrast i drugi, to je ipak pojava koja obilježava drugu polovicu 20. stoljeća.

Uzroke ovisnosti teško je objasniti.

Djelomično se ta pojava može objasniti psihosocijalnim modelom u kojeg spadaju društveni činioci kao siromaštvo, nizak socio-

ekonomski status, problematična obitelj, visok kriminalitet sredine u kojoj se živi (na primjer slumovi u SAD-u), loša škola. Obitelj igra vrlo važnu ulogu u stupnju rizika za ovisnost. Navode se podaci prema kojima se veliki broj ovisnika o teškim drogama regrutira iz problematičnih obitelji u kojima su jedan ili čak oba roditelji odsutni i ne odgajaju vlastito dijete, zatim obitelji u kojima već postoji ovisnost (najčešće alkoholizam), psihička bolest i sl. Također, mnogo ovisnika potječe iz obitelji koje su potpune, ali u kojima su odnosi među članovima duboko poremećeni. Istraživanje provedeno u jednoj zagrebačkoj gimnaziji pokazalo je da sklonost eksperimentiranju s tzv. težim drogama pokazuju djeca iz problematičnih obitelji (Medarac, Puljiz, 1995). Međutim, interesantno je da se pokazalo da ne postoji korelacija između kvalitete braka roditelja i konzumiranja neke od tzv. lakih droga (marihuana, hašiš), što znači da dobar brak roditelja nije garancija da dijete neće probati laku drogu.

Sestra Bernardica Juretić voditeljica je terapijske zajednice "Zajednica susret" u Splitu koja radi na izlječenju ovisnika o teškim drogama. U takve se zajednice dobrovoljno ulazi i u njima dobrovoljno ostaje te je program isključivo odgojne naravi. Ona navodi vrste obitelji iz kojih najčešće potječu ovisnici:

1. Zatvorena i povučena obitelj je ona koja je spremna prihvatiti sve, pa i nemoralna ponašanja, samo da se to ne dozna. U ovim se obiteljima često okrivljuju drugi za vlastite neuspjehe tako da dijete u takvoj obitelji ne uči snositi odgovornost za vlastite postupke. U ovakvom tipu obitelji dominira figura majke;

2. Hiperprotektivna obitelj u kojoj se dijete želi zaštititi od vanjskog svijeta, roditelji sve serviraju, sve se rješava preko veza i poznanstava, dijete se ne uči boriti za sebe. U ovoj obitelji postoji jak strah od neuspjeha da dijete ne bi osramotilo vlastitu obitelj. U njoj dominira otac;

3. Rastresena obitelj je obitelj u kojoj je prividno sve u redu, ali su roditelji nezaintere-

sirani za probleme svoje djece i ona su zapravo neuključena u obiteljski život. (Sr. Bernardica Juretić, 1995.).

Današnje društvo, pa tako i suvremena obitelj kao svoj ideal ističu uspjeh kao dužnost pojedinca. Na koji će se način uspjeh postići nije važno, a to kod mladih stvara osjećaj prezira i straha prema društvu, pa i prema vlastitim roditeljima. Studiranje životne biografije raznih ovisnika pokazuje njihov strah od vlastite obitelji, oni svoju obitelj doživljavaju kao opasnost i prijatnu.

Uloga obitelji najvažnija je u prevenciji ovisnosti, u otkrivanju eventualne ovisnosti, kao i u pomoći u liječenju ukoliko je ovisnost već nastupila. Upravo zbog toga važna je stabilnost obitelji koja je danas ozbiljno ugrožena, bilo postojanjem ovisnosti u obitelji, rastavom braka ili trkom za novcem i karijerom, te posebno stavljanjem naglaska na materijalne a ne duhovne vrijednosti. U očuvanju obitelji mogu pomoći stručnjaci (psiholozi, liječnici, socijalni radnici, defektolozi) koji mogu savjetovati roditelje u pogledu odgoja. Roditelji su često needucirani za svoju roditeljsku ulogu i smatraju da se tu nema što učiti. Posebno veliku nezainteresiranost za edukaciju pokazuju roditelji iz visoko rizičnih obitelji.

Spomenula bih važnost škole i cijelog sustava obrazovanja u formiranju ličnosti mladog čovjeka i u stvaranju sustava vrijednosti. Škola u Hrvatskoj ne odgovara u potpunosti potrebama i zahtjevima mladog čovjeka budući da ona sve više postaje zatvoren, od života udaljen sustav u kojem daci uče gomile nepotrebnih podataka, a da ih se u isto vrijeme ne uči razmišljati i pripremati za život. Nastavnici su u školama često nemotivirani zbog niskih plaća i slabog statusa u društvu i to svoje nezadovoljstvo neminovno prenose na učenike. Učenici pak postaju buntovni i nezainteresirani za ono što moraju učiti smatrajući da im to neće biti potrebno u budućnosti. Upravo bi škola trebala pomoći u zaustavljanju procesa izdvajanja i obilježavanja problematične djece, pomoći takvoj djeci da se uključe, a ne isključe iz razreda, te im pružiti diskretne zaštitne programe.

Škola je važna karika u primarnoj prevenciji, u programima smanjivanja interesa djece

za droge, a tu su potrebni obrazovani nastavnici koji trenutno o problemima zlorabe droge vrlo malo znaju. Najvažniju ulogu imaju stručni suradnici psiholozi čiji je broj nažalost u ovoj godini znatno smanjen. Uvažavajući ograničenost državnog proračuna kao i potrebu za racionalizacijom djelatnika, ipak je dugoročno gledajući riječ o odluci kojom je Ministarstvo prosvjete i športa preuzelo veliku odgovornost s obzirom na moguće negativne posljedice. Ne bi trebalo štedjeti tamo gdje bi se učinjene greške u budućnosti mogli skupo plaćati! Upravo ti stručni kadrovi, ako se educiraju, mogu imati bitnu ulogu u primarnoj prevenciji, kao i u otkrivanju one djece koja već konzumiraju droge ili su čak ovisnici. Naglašavam da posljedice otpuštanja stručnih suradnika mogu biti nesagledive zbog uskraćivanja psihološke pomoći u školi.

DRUŠTVO KAO IZVOR OVISNOSTI

Zapravo je čitavo društvo izvor ovisničkog ponašanja, budući da je duh našeg vremena u svojoj biti ovisnički. Napredovanje tehnologije i farmakologije izaziva narastajuću netoleranciju prema svemu što izaziva i najmanju neugodu. Time nestaje čovjekove sposobnosti da doživi radost koja se može iskusiti samo kada se neki cilj dosegne nakon napornog savladavanja prepreka. Prirodni kontrast radosti i boli se gubi i na njegovo mjesto nastupa bezimena dosada. Nije li dosada jedan od najčešćih razloga koji se navodi kao razlog uzimanja sredstava ovisnosti?

Suvremeno društvo se infantilizira, čega je posljedica nestrpljivo poticanje trenutnog zadovoljenja poriva, manjak svake odgovornosti i obzirnosti prema osjećajima drugih. To je tipično za malu djecu, ali postaje opasno kada se takvo ponašanje javi i kod odraslih. Infartilno ponašanje, karakteristično za nezrele ličnosti, sadrži netoleriranje lošeg raspoloženja. Sredstva ovisnosti u takvoj situaciji se vrlo lako mogu javiti kao prividno rješenje, jer su osobine ličnosti i životni stil ovisnika u skladu s tim: nesigurnost, bezvoljnost, emocionalna nezrelost, slabe ili nikakve radne navike, dosada. To je suprotno od ponašanja koja karakteriziraju zrelog čovjeka: strpljiv rad usmjeren udalje-

nom cilju, odgovornost za vlastito djelovanje, te obzir i prema onima koji nam nisu bliski.

Uzimanje droga (legalnih i ilegalnih) gleda se u cjelini samog življenja i ono se događa tamo gdje nestaje smisla, gdje su vrijednosti poremećene ili neuvjeljive i gdje je važnije od čega posjedovati, i kada postoje nesreća, samoća, tuga. Konzumiranje ilegalnih droga posljedica je društva u kojem se mnogo toga nudi za konzumaciju i gdje postoje mnogi oblici ovisničkog ponašanja: pijenje kave, pušenje cigareta, u svečanim se prilikama nudi alkohol, često mijenjanje seksualnih partnera, brze vožnje automobilom koje su same sebi cilj, ovisnost o TV-u.

Faktor koji će vjerojatno spriječiti dijete u kasnijem eksperimentiranju s drogama je razvoj samopouzdanja i osjećaj prihvaćenosti u ranom djetinjstvu. Takvo će dijete vjerojatno imati manje problema u školi, neće biti odbačeno od vršnjaka koji mu u nekoj dobi postaju jako važni, imat će manji strah od škole. Obilježeno dijete, neuspješno u školi, odbacivano od svojih vršnjaka tražiti će načine kako da se istakne, kako da skrene pažnju na sebe i kako da ga drugi zavole, pa će početi konzumirati droge, prvo cigarete i alkohol, a zatim i ilegalne droge. Takvo će se dijete naći u društvu vršnjaka sa sličnim problemima, i upravo zato je bitan razred i škola da se takvo dijete ne obilježava kao loše već da se integrira u razred i u društvo vršnjaka koji nisu "loše društvo". Kao takav on je manje opasan i za tzv. dobru djecu.

Svakako treba spomenuti i važnost bioloških faktora na pojavu i razvoj ovisnosti, a to je ovisnost majke u vrijeme trudnoće, organska oštećenja u vrijeme trudnoće. Dakle, ovisnost nastaje interakcijom bioloških i socijalnopsiholoških čimbenika.

Ova saznanja potrebno je uzeti u obzir prilikom borbe protiv različitih oblika ovisnosti. Nepoželjne navike se uče, najčešće putem modela. Roditelji su prvi i najvažniji model od kojeg dijete preuzima načine ponašanja tako da se odnos prema ovisnosti uči u obitelji. Stajališta stečena u obitelji su najjača, središnja, postojana i otporna na promjene. U doba adolescencije postaje važna grupa vršnjaka koji razvijaju svoju subkulturu i u kojoj se mladi

ponašaju izrazito konformistično. To znači da će prihvatiti i nepoželjna ponašanja samo da ne budu odbačeni od grupe.

Utjecaj sredstava masovnog komuniciranja u procesu socijalizacije sve je veći. Djeca gledaju mnogo više TV i video pa su mediji bitan agens socijalizacije i utječu na formiranje svijesti mladog čovjeka. Ne zaboravimo koliko se reklamiraju cigarete i alkohol, koliko ih koriste popularni glumci i pjevači u popularnim filmovima i TV spotovima. U novije vrijeme u filmovima se uz nasilje i seks pojavljuje i droga (joint, kokain, pa i heroin) kao nešto sasvim normalno i nešto što se samo po sebi razumije (sjetimo se samo kult filma Quentina Tarantina "Pulp Fiction"). Utjecaj mass medija je naročito jak na one mlade ljude koji su iz visoko rizične populacije, budući da oni češće izostaju iz škole, imaju slab uspjeh u školi, nisu opterećeni dodatnim aktivnostima, socijalno su izolirani, agresivni, s lošim su socijalnim navikama.

ŠTO ČINITI?

Važno je naglasiti da je ovisnost "bolje spriječiti nego liječiti" budući da su podaci o izlječenjima vrlo različiti i uglavnom su vrlo nezadovoljavajući (autori navode od 20% do samo 2-3% izliječenih narkomana). Srž rješavanja problema je u prevenciji koja može imati tri razine:

1) Primarna prevencija usmjerena je na cjelokupnu populaciju. Odnosi se na mijenjanje sustava vrijednosti u kojem je manje važno materijalno. Važno je smanjivati interes za droge, a najvažnija je uloga obitelji. Ukoliko se obitelj još poveže sa zdravom školom, oni u interakciji zaista mnogo mogu učiniti;

2) Sekundarna prevencija usmjerena je na populaciju koja već ima određena iskustva s drogama, te na zaustavljanje daljnog razvoja ovisnosti ukoliko se ona pojavila. Ovdje spada liječenje posljedica te sprečavanje negativnih posljedica na osobe iz okoline. Obitelj je opet najvažnija, ali uz školu se mora spomenuti zdravstvo, Crkva, socijalna skrb, pravosudni organi, policija i zapravo svi koji mogu pomoći mladom čovjeku koji je već postao ovisnik ili je na tom putu;

3) Tercijarna prevencija odnosi se na ograničavanje širenja već podmakle ovisnosti, saniranje posljedica, učenje zaštite od mogućih bolesti, resocijalizacija i rehabilitacija. Također se naglašava važnost zdravstva i socijalne skrbi u ovoj prevenciji.

Kao što se može zaključiti, potreban je multidisciplinarni pristup te je nužno obrazovanje i osposobljavanje kadrova koji će pomoći u nastojanju da se stanje još ne bi pogoršalo.

LITERATURA:

Juretić, Sr. Bernardica (1995) Droga: najčešći uzroci uzimanja, oblici obitelji iz kojih se javljaju ovisnici i tretman ovisnika u terapijskim zajednicama, *Zajednički protiv ovisnosti* (Zbornik radova), Savjetovanje, Pula 21-23. ožujka 1995.

Lorenz, Konrad (1978): Osam smrtnih grijeha civiliziranog čovječanstva, *Treći program hrvatskog radija 36*, Zagreb, 1992.

Medarac, G., Puljiz, S. (1995) Srednjoškolci i ovisnosti, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada 1995.*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, prosinac 1995.

Sakoman, Slavko (1995): Prikaz prijedloga nacionalnog programa suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj, *Zajednički protiv ovisnosti* (Zbornik radova), Savjetovanje, Pula 21-23. ožujka 1995.

Zarevski, Predrag: Psihološki aspekti ovisnosti mladih, *Zajednički protiv ovisnosti* (Zbornik radova), Savjetovanje, Pula 21-23. ožujka 1995.

Sanda Fabijanić